

УКРАЇНЬСЬКА ПІДЛІТКОВА ЛІТЕРАТУРА У ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ: ЗМІНА КАНОНУ

Анотація.

У статті розглядаються основні проблеми зацікавлення підлітків читанням художньої літератури. Автор називає основні причини зниження інтересу до книг у цьому віці, досліджує тенденції оновлення змісту шкільної літературної освіти. Проаналізовано основні твори сучасної української літератури, представлені у шкільній програмі для 7–8 класів. Окреслено основні напрямки зацікавлення підлітків сучасною українською літературою.

Ключові слова: підлітковий вік, літературний канон, літературна освіта, читацький інтерес.

У сучасній методиці літератури та віковій психології існує проблема підліткового читання. Вона полягає в усвідомленні й переоцінці підлітками цінностей, інтересів, потреб, підготовці дітей до самостійного дорослого життя. Ще кілька десятиліть тому, у кінці ХХ століття, читання художньої літератури, шкільні уроки української літератури були визначальними у вихованні особистості школярів, зокрема й у найбільш складному, на думку психологів, перехідному підлітковому віці. Сьогодні помітна тенденція до розгляду літератури як мистецького явища, що впливає й на формування змісту шкільної літературної освіти, і поняття літературного канону загалом. У зв'язку з цим наше дослідження видається **актуальним**.

Мета статті — це спроба проаналізувати основні тенденції сучасного канонотворення української підліткової літератури та окреслити перспективи у цій царині.

У сучасному стрімкому й інформатизованому світі, як стверджують в один голос вчені, педагоги, батьки, сформувалось нове покоління дітей — розумних, ерудованих, допитливих, які звикли до того, що успіхи повинні приходити легко. Якщо виникають труднощі у їх досягненні, вони намагаються їх не долати, а уникати. Спостерігається й зміна пріоритетів у навчанні таких дітей, бо переконання про те, що матеріал необхідно вивчити, змінюється формуванням інтересу до предмета, інакше на навчальні досягнення розраховувати не варто.

Ще складніше правильно визначити основні напрямки у літературній освіті. Адже художня книга — це, в першу чергу, задоволення для душі. Тому

дуже складно сформувати навички її ідейно-художнього аналізу й водночас залишити читання приємним заняттям для підлітка.

Багато науковців говорять про зниження інтересу до читання саме у підлітковому віці, але мало хто замислюється над його причинами. Насправді вони існують і потребують особливої уваги. Спробуємо коротко окреслити їх.

По-перше, це психологічні особливості підлітків — незадоволення собою, підвищена нервозність, дратівливість, конфліктність, увага до свого внутрішнього світу й зовнішності, пошук справжніх друзів. Вирішення своїх психологічних проблем учні шукають і в книгах. Тому важливо добирати саме такі художні твори, в яких розповідається про такі проблеми й можна знайти поради щодо їх вирішення.

Як підкреслював Л. Виготський [див.: 2], суб'єктивно формування потреб у мистецтві протікає як психічний процес, що інтегрує у досвіді ціннісні орієнтації естетичного переживання. Активізуючись у процесі переживання і співпереживання, емоційно-інтелектуальна сфера дає матеріал для оцінки реального самоіснування і самореалізації з метою перетворення дійсності та самої особи читача.

І в цьому сенсі неможливо цілком погодитись із думкою Б. Шалагінова про існування такого явища, як пролонгація дитинства в уяві та поведінці підлітків [див.: 7]. Цілком очевидно, що його спричинюють якраз дорослі, передусім батьки і вчителі, своїм заграванням з дітьми цієї вікової категорії, намаганням відмежувати їх від своїх серйозних проблем. Насправді більшість підлітків готові допомагати у їх вирішенні, прагнуть здійснювати справжні дорослі вчинки. Поринути у комп'ютерні ігри їх примушує якраз неухвага батьків до їхніх особистих проблем, до їхнього особистісного зростання.

По-друге, відсутність мотивації до читання саме програмових творів. Нав'язування однакової для всіх інтерпретації, а також обіцянка високої оцінки за систематичне читання творів мало сприяють зацікавленості підлітка книгою. Необхідні інші мотиви, які виникають ненав'язливо у процесі спілкування на уроці, у процесі самостійного читання художнього твору вдома: співпереживання улюбленим героям, приємні переживання й роздуми з приводу книги, бажання прочитати її продовження, усе, що впливає на чутливу до переживань психіку дитини в цьому віці.

Наявність такого впливу підтверджує С. Русова: «Усяка наука, що проводиться під стимулом доброго почуття, ентузіазму або просто приємного почуття перемоги, дає найцінніші та найміцніші асоціації й викликає жвавий інтерес. Асоціації складаються на ґрунті різних зв'язків: асоціації за суміжністю часу та простору; асоціації подібності та протилежності. Учитель чи сугестією, чи безпосереднім навчанням мусить викликати в умах учнів такі асоціації, які матимуть найбільше практичного значення для

засвоєння» [5, кн. 2, с. 206]. Істотною властивістю читацького інтересу є його спрямованість на емоційне сприйняття художнього твору, входження в нього та усвідомлення авторської позиції як своєї власної. Разом з тим, ця внутрішня властивість є і джерелом читацького інтересу.

По-третє, перевантаженість шкільних програм з усіх предметів, практична відсутність вільного часу для роздумів над прочитаною книгою. Адже, крім виконання домашніх завдань, підліток ще займається спортом, бере участь у різних конкурсах, до яких також треба готуватись.

І четверта, чи не найважливіша причина — це зміст програми з української літератури, за яким на вивчення художнього твору в 7–8 класах відводиться 1–2 уроки. Усі особистості письменників, усі твори проходять перед очима учня, не зачіпаючи його душі, бо часу для роздумів — обмаль. Занурюватись у художньо-естетичні глибини тим більше ніколи. І минають уроки мистецтва слова як «набір тем-ідей-художніх засобів».

Перелік творів для вивчення у програмі, за якою навчаються сучасні підлітки, включає, без сумніву, високохудожні, канонічні твори. Але всі вони належать швидше до історії літератури і не відображають тенденцій сучасної літератури для дітей та юнацтва. Звідки ж тоді підлітки можуть дізнатись про новинки сучасної підліткової літератури?

На жаль, сьогоднішні учні 7–8 класів так і не зможуть з ними ознайомитись, бо такі твори введені для вивчення вже у новій (2012 року) редакції шкільної програми.

Вважаємо позитивним, що нарешті такі твори не тільки з'явилися у ній, але й представлені різними жанровими різновидами. У попередній програмі сучасна поезія була представлена у 7 класі віршами Ліни Костенко «Дощ полив...», «Кольорові миші», «Чайка на крижині», «Крила», де розглядалися уявне, фантастичне і реальне в поезіях, розгорнута притчева метафора про глибоке духовне наповнення людини — її «крилатість»; а у 8 класі — поезії Василя Голобородька «З дитинства: дощ» («Я уплетений...»), «Наша мова», «Теплі слова», їх наскрізний патріотизм, філософічність, фольклорна основа, а також творчість Івана Малковича. У новій редакції введений, крім того, цілий розділ «Із сучасної української поезії (кінця ХХ — початку ХХІ ст.) на вибір: О. Забужко («Рядок з автобіографії», «Читаючи історію»), В. Герасим'юк («Чоловічий танець»), Ю. Андрухович («Астролог», «Пісня мандрівного спудея»), І. Малкович («З янголом на плечі», «З нічних молитов»), А. Мойсієнко («Жовтень жовті жолуді»), І. Павлюк («Дівчинка»), Г. Кирпа («Мій ангел такий маленький...», «Коли до вас темної ночі...»).

Безперечно, цікавою для учнів 7 класу є і повість-казка Марини Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», перша книга серії про Русалоньку із 7-В. У творі поєднуються казкове й реалістичне, час теперішній і минулий. Твір спонукає до роздумів про сенс людського

життя, моральний вибір кожного. Ця книга порушує чимало проблем, які хвилюють сучасних підлітків: дружба, взаємини зі старшими, ставлення до природи. Є у ній і фантастичні елементи, які так приваблюють: магичні речі й казкові персонажі, подорожі крізь простір і час, надлюдські здатності.

Вивчається у 7 класі й нещодавно екранізована повість Олександра Гавроша «Неймовірні пригоди Івана Сили» про пригоди українського силача, що став чемпіоном Чехословаччини та Європи з кількох видів спорту.

У повісті «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу» багато взято із реального життя прототипу головного героя Івана Фірцака (Кротона), якого в народі ще називали Іваном Силою. Біографія цього силового атлета така «голлівудська», що не треба було багато вигадувати, щоби привабити юного читача. Крім того, повість просякнута гумором, що робить її цікавою для підліткової читацької аудиторії.

У програмі 8 класу також є твори, які, без сумніву, сподобаються сучасним тінейджерам.

Це повість Ніни Бічуї «Шпага Славка Беркути» про школу й проблеми дорослішання, про роль батьків у вихованні дітей та їхньому дозвіллі. Письменниця порушує проблему особистості в сучасному світі, зображуючи особисті комплекси головних героїв, травми їхнього дорослішання й стосунків у родині. Це типова повість зі шкільного життя з масою таємниць і недомовок, які заохочують до читання.

Представлена у програмі для 8 класу також повість-казка Юрія Винничука «Місце для дракона» про сучасний світ, у якому й досі живуть «драконячі закони». Хоча повість сповнена алегорій і підтексту, але крізь їх призму проглядає сучасне життя, за яким дещо відсторонено спостерігає сучасний підліток: добрий дракон Грицько, його підступні друзі, які мріють, за традицією вбити дракона. Легкий казковий сюжет приваблює і змушує задуматись над сучасним життям.

Із гумористичних творів у програмі 8 класу приваблює повість Валентина Чемериса «Вітька + Галя, або Повість про перше кохання» про життя і пригоди школярів із села Великі Чаплі: дружбу і перше кохання, вірність і перший поцілунок, дуель і перше побачення. Дитячі проблеми в дорослому житті передані засобами гумору, по-доброму підсміюється автор над пригодами головних героїв Вітьки Горобця, його друга Федька Котигорошка та Галі Козачок.

Сподіваємось, що введення сучасних підліткових творів до шкільної програми з української літератури для 7–8 класів сприятиме нівелюванню проблеми небажання читати художні твори.

Підлітковий інтерес до книги хотілось би підтримувати й у старших класах, адже тінейджери — це діти віком від 13 до 17 років. Але шкільна програма для 9–11 класів побудована за суворо хронологічним історико-лі-

тературним принципом — від найдавніших часів до сьогодення. У програмах для 9 і 10 класів представлені класичні канонізовані дорослі твори знаних письменників.

Прогалину в читанні підліткової літератури мав би заповнити курс 11 класу. Але завершується він всього-на-всього оглядовою темою «Історико-культурна картина літератури кінця ХХ — початку ХХІ ст. (на шляху до нового відродження). Літературні угруповання (Бу-Ба-Бу, «Нова генерація», «Пропала грамота», «ЛуГоСад» та ін.). Творчість Г. Пагутяк, Ю. Андруховча, О. Забужко, І. Римарука, В. Слапчука та ін. Утворення АУП (Асоціації українських письменників). Література елітна і масова. Постмодернізм як один із художніх напрямів мистецтва 90-х років, його риси. Сучасні часописи та альманахи», на вивчення якої відводиться 2 години.

Хоча для старшокласників необхідне спілкування з сучасною книгою, у якій вони відшукають відповіді на питання, які хвилюють їх у цьому віці, бо становлення їхньої особистості все ще триває.

Художнє співпереживання уявному героєві стає основою для виникнення емоційних компонентів, які утворюють акт взаємодії людини з творами мистецтва. Водночас сам рівень літературного розвитку школяра визначається механізмом художнього емоційного перетворення особистістю своїх інтересів, своїх життєвих цінностей.

Отже, в старших класах втрачається тенденція до підтримки підліткового інтересу до читання взагалі й сучасної літератури зокрема.

Тому основним завданням реформування змісту літературної освіти залишається канонізація сучасної літератури для старшокласників, що є закономірним продовженням зміни літературного канону.

Література

1. Агеева В. Канон як мистецтво пам'ятати / В. Агеева // Сучасність : щомісячник незалежної думки. — 2005. — № 5. — С. 153–164.
2. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. — М. : Педагогика, 1987. — 345 с.
3. Луцевська О. Від припущення до визначення : підліткова література / література для юнацтва [Електронний ресурс] / О. Луцевська // Вісник дитячої літератури. — Режим доступу : <http://jizhak.org.ua/index.php/publikatsiji/nashi-publikatsiji/vid-prypuschennya-do-vyznachennya-pidlitkova-literaturaliteratura-dlya-yunatstva.html>
4. Романовська І. Барбара Космовська «Сучасні підлітки потребують чесності» [Електронний ресурс] / І. Романовська // Вісник дитячої літератури. — Режим

доступу : <http://litakcent.com/2012/06/15/barbara-kosmovska-suchasni-pidlitky-potrebut-chesnosti/comment-page-1/>

5. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2-х кн. / С. Русова. — К. : Либідь, 1997. — Кн. 1. — 272 с. ; Кн. 2. — 320 с.
6. Українська література для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою та мовами навчання національних меншин. Програма [Електронний ресурс] / Р. В. Мовчан, К. В. Таранік-Ткачук, М. П. Бондар, О. М. Івасюк, С. А. Кочерга, Л. І. Кавун, О. І. Неживий, Н. В. Михайлова. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/
7. Шалагінов Б. Сучасний український учень як суб'єкт літературної освіти / Б. Шалагінов // Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2011. — С. 112–117.

Olesia Slyzhuk

UKRAINIAN TEENAGER'S LITERATURE IN THE SCHOOL CURRICULUM: ALTERATION OF THE CANON

The article deals with problems of teenagers' interest in reading fiction. The author describes the main causes for the decline of interest in the books at this age, explores trends update the content of school literary education. The basic works of modern Ukrainian literature presented in the school curriculum for 7–8 forms. The basic directions of teenagers interest to modern Ukrainian literature.

In modern methods of literature and developmental psychology there is a problem of teenager's reading. It is to be aware and adolescents' reassessment of values, interests, needs, preparing children for independent adult life. A few decades later, in the late twentieth century, reading fiction, school lessons Ukrainian literature were crucial in educating individual pupils, including the most difficult, according to psychologists, the transition of adolescence. Today marked tendency to consider literature as artistic phenomenon that affects the formation of the literary content of school education and the concept of literary canon as a whole. In this regard, our study seems actual.

The purpose of the article is an attempt to analyze the main trends of modern Ukrainian creation canon adolescent literature and outline the prospects in this area.

In today's fast paced and informational world, according to one vote scientists, teachers, parents, formed a new generation of children — clever, intelligent, inquisitive, and accustomed to the fact that success should come easily. If you are experiencing difficulties in achieving them, they are not trying to overcome and avoid. There is also a change of priorities in the education of children because the belief that the material is necessary to examine changes the formation of interest in the subject, or on educational achievement should not count.

Even more difficult to correctly identify the main trends in literary education. For art book it is, first of all, fun for the soul. It is very difficult to form skills of ideological and artistic analysis and at the same time keep reading enjoyable experience for a teenager.

Many scientists say a decline in interest in reading it as a teenager, but few people think of his reasons. In fact they exist and need special attention. Try to briefly outline them.

First, it is the psychological characteristics of adolescents — a dissatisfaction, increased nervousness, irritability, conflict, attention to his inner world and appearance, search real friends.

Second, lack of motivation to read is programmatic works. Imposing the same for all interpretation and promise high score for its systematic reading works contribute little to interest teen book.

Thirdly, overloaded school curriculum in all subjects, lack of free time to reflect on the books they read. In fact, in addition to homework, teenagers still play sports; participate in various competitions, which also must be prepared.

And fourth, if not the most important reason that this program content with Ukrainian literature on which to explore the artwork in 7–8 forms 1–2 lessons given.

Unfortunately, today's disciples of forms 7–8 and cannot see them, because such works are introduced to study the new (2012) edition of the curriculum.

We consider positive that finally these works not only appeared in it, but are different kinds of genre.

Teenager's interest in the book and would like to maintain in high school, because teenagers are children aged 13 to 17 years. But school program for 9–11 forms is based on strictly chronological historical and literary principle: from ancient times to the present. The programs for of forms 9 and 10 are adults' canonized classic works of famous writers.

For senior pupils the necessary communication with the modern book, in which they will find answers to questions that concern them at this age, because of their identity formation is still ongoing.

Art empathy imaginary hero becomes the basis for the emergence of emotional components that constitute an act of human interaction with the artwork.

However, the very level of literary art student determined the mechanism of transformation of emotional personality of their interests, their life values.

In the senior forms lost a tendency to adolescent interest in reading modern literature in general and in particular:

That's why the main task of reforming the content of literary education is the canonization of contemporary literature for high school students, which is a natural continuation of changes in the literary canon.

Keywords: *adolescence, literary canon, literary education, reader interest.*
